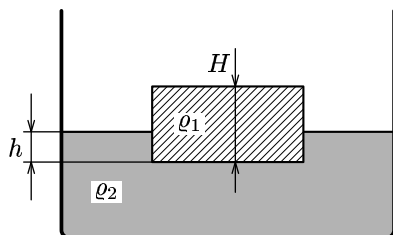

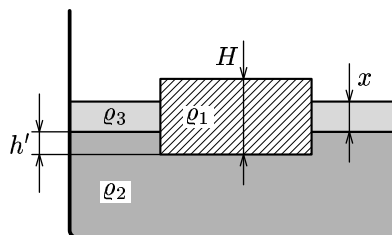
Úlohy 1. kola 43. ročníku fyzikální olympiády. Kategorie C

Ve všech úlohách počítejte s tíhovým zrychlením $g = 9,8 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$.

1. Ocelový kvádr o hustotě $\rho_1 = 7800 \text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$ a výšce $H = 30 \text{ cm}$ plove na rtuti hustoty $\rho_2 = 13400 \text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$ (obr. 1).

Obr. 1

Obr. 2

- Určete výšku h ponořené části kvádrů.
- Na rtuť přilijeme pomalu vrstvu vody hustoty $\rho_3 = 1000 \text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$ o tloušťce $x = 5 \text{ cm}$. Určete novou výšku h' části kvádrů ponořené ve rtuti (obr. 2).
- Na vrstvu rtuti budeme přilévat vodu tak dlouho, až bude hladina vody ve stejné rovině jako horní podstava kvádrů, tj. kvádr bude celý potopený. Určete v tomto případě tloušťku vrstvy vody x_1 .
- Vysvětlete, co se stane, budeme-li přilévat další vodu.
- Nakreslete graf závislosti výšky ponořené části kvádrů h ve rtuti na tloušťce vodní vrstvy x pro $x \in \langle 0; 1,5x_1 \rangle$.

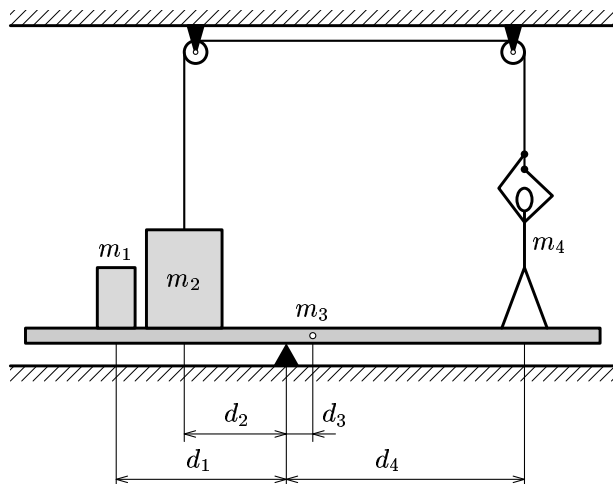
Předpokládejte, že obsah plochy podstavy kvádrů je dostatečně velký, aby se kvádr nepřevrátil. Síly povrchového napětí neuvažujeme.

2. Planetka (2060) *Chiron* byla objevena 18. října 1977. V roce 1989 byla pozorována její kometární aktivita, a tak je od té doby řazena mezi planetky i mezi komety (s označením 95P/Chiron). Má oběžnou dobu kolem Slunce 50,78 roků. 19. února 1996 prošla periheliem ve vzdálenosti 8,51 AU. Předpokládejte, že během současného oběhu nedojde ke změně parametrů dráhy.
- Určete délky velké a malé poloosy trajektorie Chironu a jeho vzdálenost od Slunce v aféliu.
  - Jakou rychlost má Chiron v periheliu a jakou v aféliu?
  - Určete obsah plochy omezené trajektorií Chironu a jeho plošnou rychlost.
  - V kterém měsíci a roce projde Chiron znovu periheliem?

3. Homogenní trám o hmotnosti m_3 je podepřen ve vzdálenosti d_3 vlevo od svého středu (obr. 3). Na trám jsou vlevo od podpěry položena dvě válcová tělesa o hmotnostech m_1 a m_2 . Jejich svislé osy jsou ve vzdálenostech d_1 a d_2 od podpěry. Ve vzdálenosti d_4 vpravo od podpěry stojí chlapec o hmotnosti m_4 , který tahá za lano vedené přes dvě kladky. Druhý konec lana je připevněn ke středu horní podstavky tělesa s hmotností m_2 . Hmotnost lana považujeme vzhledem k hmotnostem ostatních těles za zanedbatelnou. Lano nad chlapcem i tělesem s hmotností m_2 je svislé.

- Určete, jakou silou působí chlapec na lano, je-li soustava v rovnováze a trám je vodorovný.
- Najděte interval hodnot m_4 (pro zadané hodnoty ostatních veličin), aby chlapec mohl udržet soustavu v rovnováze. Jakými silami je lano napínáno pro hodnoty m_4 z tohoto intervalu?

Řešte obecně, potom pro hodnoty: $m_1 = 20 \text{ kg}$, $m_2 = 40 \text{ kg}$, $m_3 = 20 \text{ kg}$, $m_4 = 50 \text{ kg}$, $d_1 = 5d_3$, $d_2 = 3d_3$, $d_4 = 7d_3$.

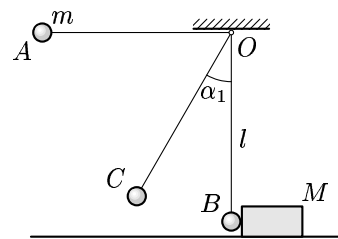
Obr. 3

4. Teplota ohříváče tepelného motoru pracujícího na principu Carnotova cyklu je t_1 , teplota chladiče t_2 . Pracovní látka přijímá od ohříváče průměrný tepelný výkon P_1 . Určete:

- účinnost tepelného motoru,
- průměrný tepelný výkon, který motor odevzdává chladiči,
- pracovní výkon motoru.

Řešte obecně, potom pro hodnoty $t_1 = 117^\circ\text{C}$, $t_2 = 27^\circ\text{C}$, $P_1 = 60 \text{ kW}$.

5. Kulička o hmotnosti m je upevněna na vlákně délky l , jehož konec je upevněn v bodě O (obr. 4). Kuličku uvolníme z bodu A , který se nachází ve stejné výšce jako bod O . Při svém pohybu narazí v bodě B na kvádř s hmotností M , který leží na vodorovné podložce. Po nedokonalé pružné srážce se kulička vychýlí do bodu C , kterému odpovídá úhel vychýlení vlákna α_1 .

Obr. 4

- Určete rychlost kuličky v_1 těsně před srážkou a rychlost v_2 těsně po srážce s kvádrem.
- Určete vzdálenost d , do které se posune kvádř po vodorovné podložce, je-li součinitel smykového tření mezi kvádrem a podložkou f .
- Určete úhel vychýlení vlákna α_2 v případě, že srážka kuličky s kvádrem byla dokonale pružná.

Úlohu řešte nejprve obecně, pak číselně pro hodnoty

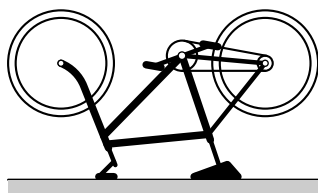
$$m = 0,20 \text{ kg}, M = 0,80 \text{ kg}, l = 1,0 \text{ m}, \alpha_1 = 30^\circ, f = 0,25.$$

6. Praktická úloha: Určení momentu setrvačnosti předního kola bicyklu

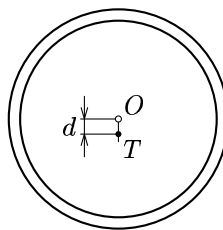
Bicykl převratte na říditka a sedlo, aby se jeho přední kolo mohlo volně pohybovat (obr. 5). I dobře vycentrované kolo má obvykle těžiště poněkud mimo osu a po vychýlení se začne zvolna kývat okolo rovnovážné polohy, ve které se těžiště nachází pod osou. V ideálním případě by tření v ose kola bylo zanedbatelné, kmity by byly netlumené a pro dobu kyvu s malou amplitudou by platilo

$$\tau_0 = \pi \sqrt{\frac{J}{D}} = \pi \sqrt{\frac{J}{mgd}}, \quad (1)$$

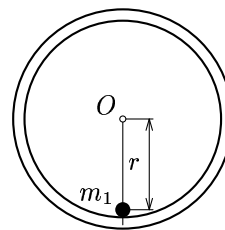
kde J je moment setrvačnosti kola, D jeho direkční moment, m hmotnost kola a d vzdálenost těžiště kola od osy (obr. 6).

Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

Ve skutečnosti tření v ložiskách existuje a direkční moment dobře vyváženého kola je nepatrný, srovnatelný s momentem brzdících sil v ložiskách. Proto je kývání, pokud k němu vůbec dojde, pomalé a velmi tlumené. Vztah (1) pro ně platí jen přibližně.

Připevníme-li v rovnovážné poloze pod těžiště kola do vzdálenosti r od osy (nejlépe těsně nad ráfek) přívažek o dostatečně velké hmotnosti m_1 (obr. 7), direkční moment se podstatně zvětší a poněkud se zvětší i moment setrvačnosti. Po vychýlení z rovnovážné polohy o malý úhel začne kolo kývat s dobou kyvu τ_1 a jeho kmity budou jen málo tlumené. Změníme-li hmotnost přívažku na $m_2 > m_1$, doba kyvu se změní na $\tau_2 < \tau_1$. Platí

$$\tau_1 = \pi \sqrt{\frac{J + m_1 r^2}{D + m_1 g r}}, \quad \tau_2 = \pi \sqrt{\frac{J + m_2 r^2}{D + m_2 g r}}. \quad (2)$$

Z této soustavy rovnic o neznámých J a D odvodíme pro moment setrvačnosti kola vztah:

$$J = \frac{(m_2 - m_1) r g \tau_1^2 \tau_2^2 - \pi^2 r^2 (m_2 \tau_1^2 - m_1 \tau_2^2)}{\pi^2 (\tau_1^2 - \tau_2^2)}. \quad (3)$$

Úkoly:

- Zdůvodněte vztahy (2) a odvoďte vztah (3).
- Realizujte popsání měření na bicyklu, který je v dobrém technickém stavu, a vypočítejte moment setrvačnosti jeho předního kola.
- Vyjměte přední kolo z vidlice a zvažte je. Určete jeho hmotnost m bez osičky. (Hmotnost osičky odhadněte přibližným výpočtem z jejích rozměrů a odečtete od navážené hodnoty.)
- Určete *poloměr setrvačnosti* kola

$$R = \sqrt{\frac{J}{m}},$$

tj. poloměr prstence o stejné hmotnosti a stejném momentu setrvačnosti. Porovnejte ho se skutečným poloměrem kola.

7. Ve větších hloubkách Bajkalského jezera je teplota $4,0^\circ\text{C}$; při hladině byl naměřen tlak $p_h = 99,4 \text{ kPa}$.

- Jaká je hustota vzduchové bubliny v hloubce 50 m?
- V jaké hloubce se nachází potápěč, je-li hustota vzduchové bubliny v jeho okolí rovna 0,5 % hustoty okolní vody ($\rho_v = 1000 \text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$)?

Hustota vzduchu za normálních podmínek ($p_0 = 1,01325 \cdot 10^5 \text{ Pa}$, $t_0 = 0^\circ\text{C}$) je $\rho_0 = 1,293 \text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$.